

Л.К. Светенок,
викладач
(Чернігівський технологічний університет)

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КВАЛІФІКОВАНОГО ЧИТАЧА В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

З метою визначення читацьких інтересів сучасної молоді було проведено опитування. У статті розглядається аналіз відповідей на окремі питання згаданого дослідження, що дало можливість прослідкувати загальні тенденції у ставленні молоді до книги та виявити рівень сформованості читацьких вмінь юнацтва.

На сучасному етапі розвитку методики викладання зарубіжної літератури все ще залишається дуже гострою проблема формування кваліфікованого читача. Належну увагу цій проблемі приділяють обидві чинні програми. Зокрема в пояснювальній записці до програм 1998 (2003) р. зазначається: "Головною метою вивчення предмета є залучення школярів до найвищих досягнень світової літератури і культури, загальнолюдських і національних духовних цінностей, виховання естетичного смаку, високої читацької і загальної культури, вироблення імунітету проти низькопробних явищ масової культури" [1:15]. Одним з основних завдань для досягнення цієї мети визначається: "відпрацювати навички розрізнення класичної та масової культури" (там же). А в пояснювальній записці до програм 2001 р. серед головних завдань, які має вирішувати курс "Зарубіжна література" визначаються наступні: "розвивати ... читацьку культуру" школярів та "прищеплювати критерії для орієнтації на ринку сучасних друкованих видань, вчити самостійно вибирати книжку та спілкуватися з нею ..." [2:25]. Адже, як зазначається у методичному коментарі до програм 2001 р., шкільний курс "Зарубіжна література" передбачає, що "в школі ми повинні вирощувати не майбутнього фахівця зарубіжної літератури, а читача. Такого читача, який матиме бажання й змогу опанувати твори, написані в різні історичні періоди в лоні різних національно-культурних традицій, у межах різних естетичних парадигм. І головне - такого читача, який буде спроможний видобувати з прочитаного духовні цінності, що слугуватимуть за опору його особистісного розвитку і соціального життя, ... читача, який прагне черпати з книжок духовний досвід людства і який - за допомогою тих самих книжок - намагатиметься розкривати й збагачувати свій власний духовний потенціал" [3:15].

На жаль, ні в самих програмах, ні в методичній літературі ми не знайдемо певної системи критеріїв, вправ, завдань чи методичних рекомендацій, направлених на реалізацію згаданих завдань.

Проте, в методичній пресі можна знайти публікації, автори яких намагаються торкнутися зазначеної проблеми. Зокрема, серед публікацій, що з'явилися останнім часом, можна згадати статтю Т. Швайки "Кіно має стати помічником, а не ворогом літератури" [4]. Назва цієї статті говорить сама за себе. Залученню учнів до книги присвячена стаття О. Куцевол "Як навчити дітей читати?" [5]. В. Жванко в своїй статті "Вчити учнів розрізняти явища класичної та масової культури" [6] звертається до проблеми на основі зовнішнього оформлення книги. В посібнику О. Ісаєвої "Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної літератури" [7] даються відповіді на питання: "Як залучити школярів до книги?", "Що таке читацька культура?" та ін. Досить характерним є той факт, що зазначені публікації з'явилися саме в роки зміни програм з предмету.

Метою даної статті є аналіз загальних тенденцій у ставленні сучасної молоді до художніх творів; а також виявлення у згаданій категорії рівня читацької культури та рівня сформованості навичок, необхідних для вибору повновартісних художніх творів з-поміж широкого їх розмаїття на сучасному ринку друкованих видань.

Зазначена проблема викликає інтерес як у фахівців-науковців, так і у вчителів-практиків. Опитування, проведене серед працівників кількох бібліотек та книжкових магазинів м.Чернігова, показало значне зниження інтересу учнів до читання протягом останнього десятиріччя. Школярі здебільшого запитують твори, вивчення яких передбачене програмою. Ситуація цілком зрозуміла щодо учнів 5-6 класів, адже твори їхніх улюблених авторів, які завжди викликали живий інтерес та користувались неабиякою популярністю нині введені в коло програмових творів. На читацькі інтереси старшокласників помітний вплив справляє кіно та відео. Як показало опитування, твори, за якими було створено екранізацію, знаходяться на другому місці за популярністю після програмових. Причому інтерес до книги з'являється чи, можливо, підвищується саме після перегляду фільму. До третьої за популярністю групи увійшли книги, написані у жанрі фентезі. Як правило, це твори авторів ХХ ст. Причому частина читачів приходять вже за якимось конкретним твором, а решта - лише зазначає жанр, рідше автора і просить "що-небудь".

Проте, дані, отримані під час подібних опитувань, не можна вважати цілком об'єктивними. Забезпечення бібліотечних фондів давно не задовольняє потреб читачів, тому і їх кількість значно зменшилась. Не всі читачі мають також і можливість купувати нові книги. Та й не можливо повністю врахувати наявність книг в домашніх бібліотеках та частоту звернення до них.

З метою визначення читацьких інтересів юнацтва та виявлення рівня сформованості читацьких вмінь у згаданій категорії нами було проведено опитування. В ньому взяли участь 131 учень 10-11 класів та 96 студентів ВНЗ. Нами свідомо обиралися класи без поглибленого вивчення предметів гуманітарного циклу і зарубіжної літератури зокрема. Відповіді на поставлені запитання давали учні 11-х класів школи № 12 м. Чернігова та учні 10-11-х класів Київської ЗОШ Чернігівського району Чернігівської області.

Щоб прослідкувати зміну поглядів молоді на проблему в міру віддалення від школи, тобто для отримання дистанційованого погляду, до опитування були залучені й студенти I-II курсів Чернігівського державного технологічного університету (факультетів менеджменту та підприємництва, електронних та інформаційних технологій, економічного та механіко-технологічного). Для більшої об'єктивності було обрано технічний вуз, де, зрозуміло, навчальним планом не передбачений курс літератури. Одночасно цю групу опитаних можна вважати контрольною. Адже в ній зібрані респонденти, які навчались у різних вчителів, в різних типах середніх навчальних закладів різних населених пунктів Чернігівщини (хоча серед опитаних присутні й декілька представників інших регіонів України).

Відповіді опитаних деякою мірою підтвердили результати опитування серед працівників бібліотек та книжкових магазинів, згаданого вище, але водночас виявились значно оптимістичнішими. Лише 11,5 % школярів відповіли, що зовсім не читають, причому дехто з них навіть зізнався, що не вважає за потрібне це робити. Серед студентів цей відсоток більший - 18%. Частина з них пояснює це браком часу, а частина не любить читати.

Аналіз відповідей на питання "Як ви обираєте книги для читання?" допоміг визначити причини вибору респондентами тих чи інших творів. Одержані результати представлені у таблиці.

Причини вибору книги	Кількість відповідей (%)	
	школярів	студентів
довіряють порадам та рекомендаціям своїх друзів і знайомих	30,5	20
покладаються на думку рідних	5	8
обирають під впливом реклами	-	1
запитують поради у бібліотекаря	1	-
звертаються за порадою до вчителів	3	-
покладаються лише на власну інтуїцію	2	1
обирають книги відповідно до настрою	4,5	7
вибирають книги навмання	2	5
орієнтуються на жанр твору	29	34
орієнтуються на тематику	13	7
вирішальним фактором є зовнішній вигляд книги (обкладинка, наявність ілюстрацій, шрифт, товщина та гарне оформлення)	16	9
вибирають автора	11	10
роблять висновок про книгу після прочитання анотації до неї	14	8
роблять висновок про книгу за її назвою	8	5
роблять висновок про книгу після прочитання вступу, епілогу, або ж просто перших сторінок для отримання враження про твір	14,5	7
обирають лише відомі книги	3,5	5

У процесі аналізу виявилось, що реалізація у творі загальнолюдських цінностей не є обов'язковою умовою вибору для 45% студентів (на противагу 9%, для яких, навпаки, цей фактор є вирішальним) та 31% школярів (відповідно, проти 17,5%). Причому, спираючись на відповіді опитаних, можна також сказати, що для юнацтва важливо, щоб це були цінності реальних, а не вигаданих людей. Оскільки це дає можливість порівнювати героя з собою і аналізувати його вчинки з моральних позицій.

Опитані також зазначили, реалізацію яких саме цінностей їм би хотілося зустріти у творі. Виявилось, що, як для школярів, так і для студентів важливе значення мають кохання, дружба, чесність, доброта, відданість, щирість, справедливість, порядність, людяність, здатність до самопожертви, мужність тощо. При цьому більшість опитаних зазначили, що хотіли б спостерігати у творі певні конфліктні ситуації, як то: кохання та зрада, протистояння добра і зла тощо. Це й не дивно, оскільки саме у протистоянні чи боротьбі і відбувається найяскравіший їх вияв.

Звернемо увагу на те, що відсоток молоді, яка обирає книги навмання, низький, а переважна більшість опитаних все-таки знають, чого хочуть. Проте, примушує задуматися той факт, що порада вчителя є визначальним фактором вибору для надзвичайно малої кількості опитаних. З чим це пов'язано – з відсутністю довіри чи авторитету, або з наявністю якихось інших факторів – можуть виявити лише подальші дослідження.

Більшість респондентів у своїх відповідях не обмежились лише одним критерієм. Це дало можливість умовно згрупувати всі відповіді за трьома рівнями сформованості читацьких вмінь. Отже, 2% школярів та 3% студентів звертають увагу лише на зовнішні характеристики книги, для 11% школярів та 9% студентів важливим є поєднання зовнішнього оформлення та внутрішнього змісту, і, відповідно, визначальними вважають лише змістові якості книги 83% школярів та 81% студентів. Цей факт свідчить про певний рівень сформованості читацьких вмінь у переважній більшості опитаних.

Цікаво було дізнатися і про ставлення сучасних та колишніх учнів до творів, які пропонують шкільні програми з літератури. Питання "Якби ви склали шкільну програму з літератури, які б твори ви до неї включили?" майже 14 % школярів і аж 26 % студентів, на жаль, залишили без відповіді. 4% студентів зазначили, що не варто змінювати діючі програми. При цьому вони були досить стриманими в оцінках, вважаючи, що програми

складені "більш-менш нормально". Проте школярі мають свою думку. Аж 12% учнів зазначили, що їм сучасні програми повністю подобаються, при цьому дехто навіть використав слово "ідеальна". Ще 1,5% задоволені діючими програмами, але, на їх думку, варто деякі твори додати, 4,5%, навпаки, пропонують деякі твори вилучити.

Решта респондентів безпосередньо давали якісь рекомендації, не оцінюючи сучасних програм. Частина згаданих рекомендацій має загальний характер. Серед них такі пропозиції школярів: збільшити кількість уроків на вивчення складніших творів, зробити програму менш насиченою (цитую, зберігаючи мову оригіналу: "бо ще не встигли вивчити один твір, а вже треба читати інший"), збільшити кількість гумористичних, романтичних, пригодницьких, фантастичних, детективних (у т.ч. авторів ХХ ст.), містичних творів, творів про кохання, про II світову війну та поетичних творів (В. Висоцького, Б. Пастернака, Й. Бродського та М. Цветаєвої). Крім того, на думку школярів, варто також додати літературу Азії та Близького Сходу, більше творів сучасних авторів та творів, що "вчили б життю", більше російських письменників, зокрема творів А. Чехова та Л. Толстого.

Студенти висунули пропозиції загального характеру: зменшити кількість творів філософського характеру та з політико-соціальним підтекстом, обирати невеликі за обсягом (і навіть маленькі!) й легкі твори, віддавати перевагу тим, що якнайяскравіше характеризують стиль письменників та тим, що пройшли перевірку часом. Також пропонувалося збільшити кількість творів російської класичної літератури (зокрема Ф. Достоєвського та Л. Толстого), психологічної літератури та творів сучасних авторів, додати "фентезі" та середньовічну літературу і навіть ввести до програми твори: "на вибір учнів, але в межах розумного". До речі, пропозиція дати учням можливість обирати й порівнювати лунала кілька разів.

Крім того, опитані пропонували включити до програм і конкретні твори (скоріше за все свої улюблені). Слід зауважити, що не дуже часто можна побачити у згаданих пропозиціях одночасно і автора, і назву твору. До списку пропозицій потрапила частина творів, які вже входять до програм, але, мабуть, з тих чи інших причин залишились поза увагою опитаних, та частина творів, які репрезентують маскультуру.

Отже, як показують результати, після школи наші колишні учні звертаються до художніх творів рідше. Проведений аналіз анкет показав: не можна стверджувати, що молодь має високий рівень читацької культури, знає критерії, що допоможуть зорієнтуватися на ринку друкованих видань і не стати жертвою маскультури тощо. Ця педагогічна проблема викликана, на нашу думку, частково впливом інформаційних, соціальних та психологічних факторів, а частково тим, що навчання наших респондентів відбувалось саме в роки становлення курсу "Зарубіжна література". Тобто їм довелося на собі відчути зміни програм, а це не могло минути безслідно. Крім того досі ще відсутня система в роботі, направленої на формування кваліфікованого читача. Проведене дослідження дало змогу виявити наявність згаданих проблем на сучасному етапі розвитку методики викладання зарубіжної літератури. Окреслені в межах статті проблеми потребують подальшого детального вивчення.

*****

1. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Зарубіжна література. 5-11 класи (1998 (2003)р.) // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. - №7-8. – С.15-33.
2. Зарубіжна література. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 5-11 класи. /За ред. Д.В. Затонського, К.О. Шахової, Є.В. Волощук. // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2001. - №7. – С.25-62.
3. Волощук Є. Методичний коментар до програми. //Зарубіжна література. – 2001. – число 21-23 (229-232) червень. – С. 6-16.
4. Т. Швайка. Кіно має стати помічником, а не ворогом літератури. // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2000. - №11. - С 52-54.
5. Куцевол О. Як навчити дітей читати? //Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2001. – № 5. – С. 2-6.
6. Жванко В. Вчити учнів розрізняти явища класичної та масової культури. //Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2001. - № 6. - С. 45-46.
7. Ісаєва О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної літератури. К.: Ленвіт, 2000. – 184 с.

Матеріал надійшов до редакції 20.01.2004 р.

Светенок Л.К. Проблема формирования квалифицированного читателя в методике преподавания зарубежной литературы на современном этапе.

С целью определения читательских интересов современной молодежи проводился опрос. В статье рассматривается анализ ответов на отдельные вопросы упомянутого исследования, что дало возможность проследить общие тенденции в отношении молодежи к книге и определить уровень сформированности читательских умений юношества.

Svetenok L.K. The Problem of a Qualified Reader Development in Foreign Literature Teaching of the Present-Day.

The paper gives an analysis of the survey conducted into the youth's reading interests. The returns point to general tendencies in the attitudes of the youth and determine the level of their reading skills.